

A manysi nyelv szóvégi magánhangzóinak történetéhez

1. KÁLMÁN BÉLA legutóbbi cikkeiben több helyütt is foglalkozik a manysi nyelv szóvégi magánhangzóinak a kérdésével. A manysi nyelv orosz jövevényszavainak szóvégi magánhangzóiról írt munkájában (*Die Auslautvokale der russischen Lehnwörter im Wogulischen*: UAJb. XXVIII. 265 kk.) a PALLAS-szótár¹ adataira támaszkodva kimutatja, hogy a XVIII. század folyamán a ma már kihalt déli (Csuszovaja vidéki) nyelvjárásban még megvolt a tővégi magánhangzó (i. m. 266; lásd még: Uő.: NyK. LIX, 244; NyK. LX, 69).

Ugyancsak foglalkozik a kérdéssel „L’histoire des voyelles finales des langues finno-ougriennes” című, összefoglaló jellegű előadásában (ALH. VIII, 99 kk., különösen: 102—3; NyK. LX, 409 kk.)

Az alábbiakban megkísérlem, hogy KÁLMÁN BÉLA megállapításait XVIII. századi kéziratos manysi szójegyzékek anyaga alapján — amelyeken többek között a PALLAS-szótár manysi szóközlései is alapszanak — néhány szempontból kiegészítsem.

2. A kérdéses szójegyzékeket 1956 és 1957 folyamán kutattam föl, másoltam és fényképeztettem le a leningrádi (Архив Академии Наук СССР; Рукописный отдел Государственной Публичной библиотеки им. М. Е. Салтыкова-Щедрина), illetve a moszkvai (Центральный Государственный архив древних актов в Москве) levéltárakban. 1957 végén és 1958 elején ugyanezekben a helyeken KÁLMÁN BÉLA is végzett levéltári kutatásokat és lezárta után levéltári feljegyzéseit — köztük 5 igen értékes szójegyzéknek a másolatát — rendelkezésemre bocsátotta. Így anyagomat az ő gyűjtése, valamint 1958 folyamán az említett moszkvai levéltártól utólag megrendelt kéziratos mikrofilm anyaggal kiegészíthettem.

Az egyes kéziratok forráskritikai megvizsgálása után kiderült, hogy azok — a nyelvjárási szempontot is figyelembe véve — 24 forrásra mennek vissza. A szójegyzékek szempontját követve a nyelvjárásról (Kungur, a Csuszovaja-folyó, Verhoturje, a Tagil- és a Tura-folyó vidékéről) származik 8 szójegyzék, melyek közül egy, a Déli-Szoszva mellékén gyűjtött szójegyzék a délivel párhuzamosan nyugati nyelvjárási adatokat is tartalmaz; az *északi* nyelvjárásról származik 6 szójegyzék, a *nyugati* ról 8 (Cserdin, Szolikamszk, a Tura-folyó, valamint a Verhoturje

¹ P. S. PALLAS, *Linguarum totius orbis vocabularia comparativa*, Petropoli 1786—9. I—II. k.

fölötti vidékről); a keletiről (a Pelim—Tavda folyóktól keletre, valamint a Tobolszk közelében elterülő vidékről) pedig 2 szójegyzék.²

Időrendileg 10 forrás a XVIII. század első feléből, 13 az 1770 körüli időből, 1 szójegyzék pedig a XIX. század elejéről való.

A szójegyzékek együttesen mintegy ezernél több szócikket tartalmaznak, melyek közül kb. 250—300 szó majdnem minden forrásban megvan.³

A manysi nyelvi adatok lejegyzése cirill, illetve latin betűs (nagyobbára német helyesírással).⁴

3. A manysi szóvégi magánhangzók történeti vizsgálatában mindenekelőtt az a legfontosabb feladat, hogy kiderítsük: a XVIII. századi manysi nyelvben (nyelvjárásokban) mikor, milyen helyzetben volt meg a szóvégi magánhangzó. Már az anyag futólagos áttekintéséből is kitűnik, hogy a szóvégi magánhangzók XVIII. századi előfordulása összefügg az őket megelőző mássalhangzó mennyiségével, pontosabban azzal, hogy a szóvégi magánhangzó előtt egy mássalhangzó, vagy mássalhangzócsoport (torlódás) volt-e.⁵

Legcélszerűbb tehát, ha anyagunkat is e szempont szerint csoportosítjuk.⁶

² A szójegyzékek nyelvjárási hovatartozásának a kérdéséhez lásd: A. KANNISTO. JSFOu. XXX/8, 16; Uő.: FUF. XVII, 264; W. STEINITZ, WogVok. 2—3, 191; KÁLMÁN B.: NyK. LX, 70; GULYA J.: NyK. LX, 41 (térképmelléklet).

³ E dolgozat 600 kiválasztott, modern adatokkal is egybevethető szó alapján készült.

⁴ Minthogy e cikk egy később megjelenendő, a régi manysi nyelvjárásokkal foglalkozó dolgozatomnak a része, a szójegyzékek könyvészetével, egyéb filológiai vonatkozásaival itt nem foglalkozom.

⁵ Hogy a szóvégi magánhangzó megléte függ az őket megelőző mássalhangzók mennyiségétől erre nézve több példát találhatunk a magyar, a permi és a volgai finnugor nyelvekben (vö. BÁRCZI G., TihAl. 75; LAKÓ Gy.: A permi nyelvek szóvégi magánhangzóit (Finnugor Értekezések, 2) 36—7, 58—9, 62; P. RAVILA: FUF. XX, 83 kk., E. ITKONEN: Vir. 1945: 163 kk., FUF. XXIX, 382—3, 294—9; stb.) Másképpen az észtenben (vö. KÁLMÁN B.: ALH. VIII, 101; NyK. LX. 410).

⁶ Rövidítések: D. = déli, É. = északi, Ny. = nyugati, K. = keleti vagy kondai. — nyjt. = nyelvjáróterület. — A források rövidítése: (a | jel előtti források a XVIII. század első feléből valók) M2, M7. | Ak99., Ber., Ber. kny., Akl31., Ad21. = É. nyjt.; Tag., Tura, Csusz., M19., VTur. | Kg., DSzo. = D. nyjt.; Pel., Str., Mess., Csd., VT., Tur., SCs., Kupf., Karp. = Ny.nyjt.; Akl64. | Tob. = K. ny. jt. Az egyes adatok utáni „Adel.”, ill. „B.” jelzések másolatokra utalnak; zárójelben az eltérő, egyéb lehetséges olvasatokat közlöm. — Az egyes forrásokkal kapcsolatban még a következőket jegyzem meg: az M2. és az M7. jelzetű források valószínűleg egy közlőtől, de minden bizonyára egy helyről származnak. A DSzo.-i forrásban nyugati adatok is vannak. A Karp. jelzetű szójegyzék az A. KANNISTO által (JSFOu. XXX/8, 1—33) M. A. CASTRÉN hagyatékából kiadott ún. Karpinszkij-féle szójegyzék. — A modern adatok, ha mellettük külön forrásjelzés nincs, W. STEINITZ, Geschichte des wogulischen Vokalismus (Berlin, 1955) című munkájából valók. Ugyanígy: KANN., KANNISTO = KANN., WogVok. — A CSERNYECOV-féle szótárban (В. Н. Чернецов és И. Я. Чернецова: Краткий мансийско-русский словарь. Москва—Ленинград, 1936) használatos *ʀ*, *l*, *t*, *s* illetve *ʂ* betűket nyomdatechnikai okokból *ʀ*, *l*, *t*, *s* és *ʂ* betűkkel helyettesíttem. — BV. = A. H. Баландин és М. П. Вахрушева: Мансийско-русский словарь. Ленинград 1958. — MSz. = MUNK.—SZIL.; MK. = MUNK.—KÁLM.; KT. = KARJ.—TOIV. — Az egyes példák előtt álló félkövér szedésű címszavak szótárszerkesztési szempontból szükséges; nagyobbára a CSERNYECOV-féle szótáron alapuló, fiktív alakok.

A) Szóvégi magánhangzó előfordulása egy mássalhangzó után

1. **hap:** (D. nyjt.) M19. *kaeba*; VTur. *kaða*; Kg. *koða*; DSzo. *kahbe* | (É. nyjt.) M2. *chap*; Akl31. *xáaþz* | (Nyj. nyjt.) Pel., Csd., VT. *Kaþz*; Kupf., Karp. *Kaanþ* | (K. nyjt.) Akl64. *Käp*; Tob. *кыпз* 'hajó'. — Vö. TJ., TCs. *kāp*, AK. *čāp*, K., AL., KL., *kēp*, P., V. *kēp*, FL., Szo. *čāp* 'Kahn'.

2. **tap:** (D. nyjt.) VTur. *manþ*; DSzo. **Täbe* | (Ny. nyjt.) Pel. *manþ* 'epe'. — Vö. TJ., TCs. *tāp* 'Galle', KK., FK. *toāp*, P. *tāp*, Szo. (MUNK.) *tāp* 'Galle des Bären'.

3. **kat:** (D. nyjt.) M19. *Kata*, (összetételekben) *Káta-*; Kg. *kama*; DSzo. *Kaate*, (összetételekben) *káte-* | (É. nyjt.) M2. *Kat*, (összetételekben) *Kata-*; Ak99. *komz*; Ber. *kama*; Ak131. (összetételekben) *kam-*, *kámz*, *-kemz* | (Ny. nyjt.) Csd., VT., Tur. *kamz*; SCs. *kamz*, (összetételekben) *kámz-*; Kupf. (összetételben) *kam-* | (K. nyjt.) Ak164. *Kat*; Tob. *Kamþ* 'kéz'. — Vö. (KANN. 3) TJ. *kāt*, TCs. *keāt*, AK. *kāðot*, KK. *kōāt*, FK. *kōāt*, P. *kōāt*, ÉV. *kūāt*, DV. *kōāt*, AL. *koāt*, FL., Szo. *kāw* 'Hand; Vorderfuss'.

4. **pat:** (D. nyjt.) M19. *bátta*; VTur. *noma*; Kg. *þama*; DSzo. *Pot*, *Botte* | (Ny. nyjt.) Pel., Csd., VT., Kupf., Karp. *nomz*; SCs. *Пóмz* | (K. nyjt.) Ak164. *poat*; Tob. *nom* (!) 'kacsa'. — Vö. (KANN. 174) TJ., TCs., *pōt*, TG. *pāt*, K. *pāt*, P. *pōt*, DV. *pōt*, AL., KL., *pāt* 'Ente'.

5. **sat:** (D. nyjt.) Tag. *uáama*; Tura, *uaama*; Csusz. *uaáama*; M19. *schä'ta*; VTur. *uama*; DSzo. *Schött*, *Schäte* (Adel. *Schött*, *Schäte*) | (É. nyjt.) M2. *schat*; Ber. *uamþ*, (összetételekben) *uaðz*; Ad21. *uamþ*; Ak131. *uammþ* | (Ny. nyjt.) Pel. *ue(ð)*; SCs. *uémþ*; Kupf. *IIIþemþ*, Str. *Zaat*, *Schat* | (K. nyjt.) Ak164. *Schät* 'száz'. — Vö. TJ., TCs. *šat*, AK. *šāt*, KK., FK. *šēt*, P., ÉV., DV., AL. *šēt*, FL., Szo. *sāt* 'hundert'.

6. **sat:** (D. nyjt.) Tag., Csusz. *čáama*; Tura *caama*; M19. *sáta*; VTur., Kg. *cama*; DSzo. *sōat*, *Saate* | (É. nyjt.) M2. *sat*; Ak99. *camþ*; Ad21. *cámz*; Ak131. *cámmz* | (Ny. nyjt.) Pel. *cam-*; Csd., VT. *Camþ*; SCs. *Cámz*; Kupf. *Coamþ*; Str. *Zaht*, *Satt* | (K. nyjt.) Ak164. *sat*; Tob. *camþ* 'hét (számnév)'. — Vö. TJ., TCs. *sāt*, AK. *sōāt*, KK., FK. *sōāt*, P. *sōāt*, ÉV. *sūāt*, DV. *sōāt*, AL. *soāt*, FL., Szo. *sāt* 'sieben; Woche'.

7. **vat:** (D. nyjt.) M19. *Uáta*; Kg. *soama*; DSzo. *vōat*, *vōote* (Adel. *Wōat*, *wōate*) | (É. nyjt.) M2. *uat*; Ak99., Ber. *somþ*; Ak131. *sommþ* | (Ny. nyjt.) Csd. *Yaðz*, (összetételekben) *yam-*, *yamþ-*; VT., Tur. *somþ*; SCs. *sómþ*; Kupf., Karp. *Yomþ* | (K. nyjt.) Ak164. *wot*; Tob. *somþ* 'szél, Wind'. — Vö. TJ. *wāt*, TCs. *wāt*, K. *wōt*, P., V., AL., FL. *wōt*, Szo. *wōt* 'Wind'.

8. **at:** (D. nyjt.) Kg. *amma* 'духþ'; DSzo. *äte* 'halitus' | (É. nyjt.) Ber. *amþ* | (Ny. nyjt.) Csd., VT., SCs. *amþ* 'lehellet, (lélek)'. — Vö. ? TJ., TCs. *et*, V. *āt*, P. *eet*, FL., Szo. *at* 'Geruch, Geschmack'.

9. **at:** (D. nyjt.) M19. *ätta*; VTur., Kg. *ama*; DSzo. *Aat*, (összetételekben) *-ad* | (É. nyjt.) M2. *át*, Ber. *ama*; Ak131. *amþ* | (Ny. nyjt.) Pel. (összetételekben) *-amþ*, Csd. *amþ*, VT. (összetételekben) *-*omþ* | (K. nyjt.) Ak164. *āt* 'haj'. — Vö. TJ., TCs. *āt* 'Haarflechte', KK., P. *-ēt*, FL., Szo. *āt* 'Haar'.

10. **at:** (D. nyjt.) Tag. *ám'mz*; Tura, Csusz. *amþ*; M19. *het*, (összetételekben) *at-*; VTur. *a(m)me*; DSzo. *ätt* | (É. nyjt.) M2. *öt*, *ät*; Ak99., A21. *amþ*; Ak131. *ammþ*, (összetételekben) *ám-* | (Ny. nyjt.) Pel. (összetételben) *am-*; Csd., VT. *amþ*; SCs. *Amþ*, *Amþ*; Kupf. *Amm*, (összetételekben) *Amm-*, *Am-*; Str. *Et*,

At (HL. *Ætt*) | (K. nyjt.) Ak164. *at*; Tcb. *amə* 'öt'. — Vö. TJ., TCs. *et*, K. *ät*, ÉV. *ät*, P. *et*, DV. *ät*, AL. *ēt*, FL., Szo. *at* 'fünf'.

11. **vit**: (D. nyjt.) Tag. *ýmə*; Tura *nyтя*; Csusz. *vi'ma*; M19. *ütä*, (összetételekben) *ut-* (-*t* előtt!); VTur. *yтя*, (összetételben) *-юте*; Kg. *Утя*; DSzo. *Wuidh*, *uitje*, (összetételekben) *Uty-*, *-wuit*, (Adel. *uite*) | (É. nyjt.) M2. *uit*; Ak99., Ber. *viimə*; Ak131. *viimы*, (összetételekben) *viimты-*, *viimы-* (-*w* előtt!), *viimты-* | (Ny. nyjt.) Pel. *viimə*, *ymə*; Csd., VT. *Умь*; Tur. *viimə*; SCs. *Умь*, (összetételben) *viim't-*; Kupf. *Юумь*; Karp. *Уймь* (*Uit*), Str. *átia* | (K. nyjt.) Ak164. *Üti*, (összetételben) *Ut-* (-*j* előtt!); Tob. *vumь* 'víz'. — Vö. TJ., TCs. *üt*, AK., KK., *wał*, P. *wiit*, V., AL. *üt*, FL., Szo. *wit* 'Wasser'.

12. **rakv**: (D. nyjt.) M19. *rog*; Kg. *ракъ-кюю*; DSzo. **Röchf* | (É. nyjt.) M2. *rä'oku*; Ak99. *paħa*; Ber. **pekə*; Ak131. *pákə* | (Ny. nyjt.) Pel. *pakye* (B.: *pakyu*); Csd. *pağə*, VT. *paχn* (!); Tur. *pakə*; SCs. *Pákyu*; Kupf. *Paxy*; Karp. *Poxy* (*Rakú*) | (K. nyjt.) Ak164. *Riä'chui*; Tob. *paħəy* 'eső'. — Vö. KK. *räχə*, AL. *reχə*, Szo. (STEIN.) *rakə* 'Regen'; (MSz.) T. *ruχ* 'eső'.

13. **pum**: (D. nyjt.) M19. *püma*; VTur. *пунь*, *пумю*; Kg. *бумь*; DSzo. *Pumb* | (É. nyjt.) M2. *pum*; Ak99., Ber., Ak131. *пумь* | (Ny. nyjt.) Csd., VT., Tur., Kupf., Karp. *Помь*; SCs. *пómь* | (K. nyjt.) Ak164. *Póm*; Tob. *пумь* 'fű, széna'. — Vö. TJ., TCs., *pòm*, AK. *pot*, KK., FK., P. *püm*, DV. *pòm*, ÉVK. *pum*, ÉVZ. *pot*, AL., KL. *pot*, FL., Szo. *pum* 'Gras, Heu'.

14. **sim**: (D. nyjt.) M19. *schüma*; VTur., Kg. *Шумь*; DSzo. *Schünn* (?) | (É. nyjt.) M2. *schim*; Ak99. *сымь*; Ber. (Adel.), Ak131. *Шумь* | (Ny. nyjt.) Pel., Csd., VT., Tur., SCs. *Шумь* | (K. nyjt.) Ak164. *Schim*; Tcb. *Шень* 'szív'. — Vö. TJ., TCs. *šem*, AK. *šəт*. KK. *šəт*, FK. *sim*, P., ÉV. *šim*, DV., AL., *šim*, FL., Szo. *sim* 'Herz'.

15. **lam**: (D. nyjt.) VTur. *лама*, (összetételekben) *-лемь*, **-лама*; DSzo. (összetételben) *-läme* | (É. nyjt.) M2. *Ljäm* | (Ny. nyjt.) Pel. (összetételekben) *-лемь*; Kupf. *Лёмь*, *лянь*; Karp. *ямь* (*Амь*, *Лам*), *Илямь* (*Лам*) 'zelnice-meggy'. — Vö. TJ., P., V., AL., KL. *lēm*, FL., Szo. *lām* 'Ahlkirsche'.

16. **jim**: (D. nyjt.) M19. *jema*; VTur. *ѣма*; Kg. *Гема*, DSzo. *Jihm*, *jähme* | (Ny. nyjt.) Csd., VT. *емь*; SCs. *ímь* 'homok'. — Vö. TJ., KL. *jim*, P., ÉV., AL. *jēm* 'Sand'.

17. **nam**: (D. nyjt.) Kg. *Намми* | (É. nyjt.) Ak99. *Намь*; Ber. *нема* | (Ny. nyjt.) VT. *Намь*; Tur. *онамь* (?), *намя* | (K. nyjt.) Tob. *нямь* 'név'. — Vö. TJ., TCs. *net*, AK. *nām*, KK., FK., V. *nām*, P. *neem*, AL. *net*, FL., Szo. *nam* 'Name'.

18. **non**: (D. nyjt.) DSzo. *Noone* | (É. nyjt.) M2. *non*; Ak131. *нонь* | (Ny. nyjt.) SCs. *Hónы* | (K. nyjt.) Ak164. *Nonn* 'cunnius'. — Vö. TJ. *nān*, TCs. *nān*, K. *nōn*, P., V., AL., FL. *nōn*, Szo. *nōn* 'vulva'.

19. **tan**: (D. nyjt.) DSzo. *Taane* | (É. nyjt.) Ak131. *тань* | (Ny. nyjt.) SCs. *Téнь* 'in'. — Vö. ÉVZ., DV. *tēn*, Szo. (STEIN.) *tān* 'Sehne'.

20. **mañ**: (Ny. nyjt.) Pel. *мания* (B.: *мания*); SCs. *Māнь* 'meny'. — Vö. V. *māñ*, P. *meñ*, AL. *mēñ* 'Schwiegertochter'.

21. **tar**: (D. nyjt.) M19. *tárre*; VTur. (összetételben) *-тапа*; Kg. *тапа*; DSzo. *Täre* | (É. nyjt.) M2. *tar*; Ak99. (összetételben) *-тапъ*; Ber., Ak131. *тапъ* | (Ny. nyjt.) Pel., Csd., VT., SCs. *Таръ*; Tur. *тапы* | (K. nyjt.) Ak164. *Tár*; Tob. *тапъ* 'gyökér'. — Vö. (KANN. 3) TJ. *tāя*, TCs. *teār*, AK. *tāār*, KK., FK. *tār*, P. *toār*, ÉV. *tūār*, DV. *tōār*, AL. *toār*, KL. *tārr*, FL. *tārr*, Szo. *tār* 'Wurzel; Schiesspulver'.

22. **ker**: (D. nyjt.) M19. *Küera*; VTur. *күэро*; DSzo. *Koäre*; | (É. nyjt.) M2. *Ker*; Ak131. *Керъ* | (Ny. nyjt.) SCs. *Kéръ*, *керъ*; Kupf. *Кѣръ*, Karp.

Kep̄z; Mess. *Kéere* | (K. nyjt.) Ak164. *Ker* 'vas'. — Vö. (KANN., JSFOu. XXX/8, 25) AL. *kēr* 'Eisen'; (MSz.) É. *kēr* 'vas'; (MK.) KL. *kēr*: *k.-sâpâm* 'vasból való sírdúc'; (BV.) K. *кep* 'железо'.

23. **tor**: (D. nyjt.) VTur. *тара*; DSzo. **Toora* (Adel. *Toore*) | (É. nyjt.) Ak131. *мор̄* | (Ny. nyjt.) Pel., SCs., *мор̄*; Kupf., Karp. *Тоор̄* 'kendő, vászon'. — Vö. TJ. *tār*, P., V., AL., FL. *tōr*, Szo. *tōr* 'Leinwand'.

24. **vor**: (D. nyjt.) M19. *wara*; Kg. *вар̄* | (É. nyjt.) M2. *wor*; Ak99. Ber. (Adel.) *вор̄*; Ak131. *вóр̄* | (Ny. nyjt.) Csd. (összetételben) *yar-*; Tur. *вор̄*; Str. *Worr* | (K. nyjt.) Ak164. *wor* 'erdő'. — Vö. TJ. *wār*, TCs. *wār*, FK. *wōr*, ÉVK. *wor*, AL. *wor*, Szo. *wōr* 'Wald'.

25. **ñar**: (D. nyjt.) Kg. *Няра* | (É. nyjt.) Ak99., Ber. *Няр̄* | (Ny. nyjt.) Csd. *Нiör̄*; VT. *няр̄* | (K. nyjt.) Tob. *няр̄* 'nyers'. — Vö. TJ., T Cs. *ñār*, AK. *ñöär*, KK., FK. *ñoår*, P., KL. *ñōår*, ÉV. *ñüör*, DV. *ñoår*, FL., Szo. *nār* 'nackt; roh'.

26. **ñar**: (D. nyjt.) VTur. *неpa*; DSzo. **Njāra* | (É. nyjt.) Ak131. *няр̄* | (Ny. nyjt.) Pel. *не(p)*; SCs. *Hép̄* 'mocsár'. — Vö. TJ., TCs., P., V., AL., KL. *ñēr*, FL., Szo. *nār* 'Sumpf'.

27. **ašt̄or**: (D. nyjt.) VTur. *астера* | (Ny. nyjt.) Pel. *ocme(p)* 'ostor'. — Vö. (KANN., 77) TJ., TCs. *āšt̄or*, DV., AL., KL. *ošt̄or* 'Peitsche'.

28. **tankr**: (D. nyjt.) M19. *tengār*; VTur. **та(н)гар̄*, Kg. *тыкыр̄*; DSzo. *Tōngr* Adel. *Tāngr* | (É. nyjt.) M2. *tāngyr*, M7. *tanger*, *tenger*, *tēnger*; Ak131. *тангар̄*, (összetételekben) *-tāngar̄*, *tēngar-* | (Ny. nyjt.) Pel. *та(н)-га(p)*; Csd. *танкыр̄*; VT. *танкара*; Tur. *тенгар̄*; SCs. *тэнкыр̄*; Mess. *Tangar* | (K. nyjt.) Ak164. *Tānkyr*; Tob. *танкыр̄* 'egér'. — Vö. (MSz.) K., AL. *tāngēr* 'egér', (BV.) K. *тāнк̄ар* 'мышь', (STEIN.) Szo. *tan̄kar* 'krot'.

29. **kol**: (D. nyjt.) M19. *kolla* (*köllä*); DSzo. *Kuäl* | (É. nyjt.) M2. *kol*, *küöl*, (összetételben) *-kul*, *küöl*; Ak99., Ak131. *коль*; Ber. kny. *кволь* | (Ny. nyjt.) Pel. **каль*; Csd. *Куаль*, (összetételben) *-коль*; VT. *квал̄*; Tur. (összetételben) *Квал-*; SCs., Kupf., *каль*; Karp. *Квайль* (*Квайль*, *kvail*) | (K. nyjt.) Ak164. *Kwal*; Tob. *квал̄* 'ház'. — Vö. TJ., TCs. *kül*, K. *kōäl*, P. *kōel*, *kēl*, V. *kāl*, AL. *kōēl*, FL., Szo. *kol* (MUNK.) *kwol* 'Haus'.

30. **ňal**: (D. nyjt.) M19. *janila* (?); VTur. *нела*; DSzo. *Njela* | (É. nyjt.) M2. *njäl*; Ak131. *няль* | (Ny. nyjt.) Pel. *neu(l)*; SCs. *нѣль*, (összetételben) *-нiөл̄* | (K. nyjt.) Ak164. *Niel* 'nyíl'. — Vö. TJ., TCs., P., V., AL., Kl. *ñēl*, AK. *ñāl*, KK. *ñēl*, FK. *ñēl*, FL., Szo. *ñāl* 'Pfeil'.

31. **hal**: (D. nyjt.) M19. *kūlā*; VTur. *каля*; DSzo. *kāhl*, *kahle* | (É. nyjt.) M2. *chal*; Ak131. *халь* | (Ny. nyjt.) SCs. *Кάλ̄*; Kupf. *Каль*; Mess. *Kcheille* | (K. nyjt.) Ak164. *Käl* 'nyírfa'. — Vö. TJ., TCs. *kāl*, AK. *χ l*, TG., KK., FK., AL., KL. *kēl*, P., V. *kēl*, FL., Szo. *χāl* 'Birke'.

32. **koľe**: (D. nyjt.) VTur. *коле* (B.: *коль*) | (Ny. nyjt.) SCs. *куль*; Kupf. *кууль* 'kaftán'. — Vö. (MSz.) K., KL. *khul* 'posztó, szűr'.

33. **sou**: (É. nyjt.) M2. *Su*; Ak99. *сов̄*; Ber. *сой*; Ak131. *Cý* | (Ny. nyjt.) Pel., Csd. Kupf., Karp. *Сой*; VT. *Сов-ва*; Tur. *совы* | (K. nyjt.) Ak164. *Sau* 'csillag'. — Vö. (KANN.: JSFOu. XXX/8, 21) K., AL. *sof* 'Stern'; (MSz.) É. *sāw*, KL. *sāu* 'csillag, szem'.

34. **tav**: (D. nyjt.) VTur. *тыу*; Kg. *тыль*; DSzo. (Adel.) *Tou* | (É. nyjt.) Ak99. *мой*; Ber. *тыу*; Ak131. *móy* | (Ny. nyjt.) Csd. *толь*; VT. *то*; Tur. *тавы*; SCs. *mógz*; Kupf., Karp. *Тоу* 'ág'. — Vö. TJ. *taw*, TCs. *tāw*, ÉV. *taw*, P. *tey*, DV. *tay*, AL., KL. *tay*, FL. **tōβ*, Szo. *tōβ* 'Ast'.

35. **voj:** (D. nyjt.) Tag. (összetételben) *-vae*; Tura *-vay*; Csusz. *-vay*; M19. *-ve, wóie, -woie*; VTur. *-vay*; DSzo. *-voi, -woi* | (É. nyjt.) M2. *-woi*; Ak131. *woj* | (Ny. nyjt.) Pel. *-wo(л), wo-* (?); SCs. *woj, -woj*; Kupf., Karp. *Yoj, -woj* | (K. nyjt.) Ak164. *woi* 'vaj, zsír, olaj'. — Vö. TJ. *-wāj*, TCs. *-wāj*, P., V., AL., Kl. *-wōj* 'Fett'; (KANN. 78) FL. *βόζ* 'Butter'; (BV.) É., K. *woj, 'жир, масло, сало'*.

36. **us:** (D. nyjt.) M19. *óscha*; VTur. *oča*; DSzo. *Ootsche* | (É. nyjt.) M2. *úsch*; Ak99. *Узъ*; Ber. *уѣкъ*; Ak131. *wousz* | (Ny. nyjt.) SCs. *úsz*; Csd., Kupf., Karp. *Уушъ* | (K. nyjt.) Ak164. *Úsch*; Tob. *uusz* 'város'. — Vö. TJ., TCs. *ōš*, P. *wūš*, AL. *ūš*, AK., KK., Szo. *ūs* 'Stadt'.

Valószínűleg ide lehet sorolni a következő két szót is.

37. **ava:** (D. nyjt.) Tura, Csusz. *awa* 'anya'. — Vö. ? (MSz.) T. *āu, āw* 'leány'.

38. **maγ:** (É. nyjt.) Ak131. *māzy* 'méz'. — Vö. (MUNK., VNGy. II, 666) É. *maī* (*ma'i*) 'méz'.

B) Szóvégi magánhangzó mássalhangzókapcsolat (mássalhangzótorlódás) után.

39. **amp:** (D. nyjt.) M19. *āmba*; VTur. *anba*; Kg. *Амба*; DSzo. *āmb*, (Adel.) *ārm̄b, āhmb̄e* (összetételben) *āmb̄e-* | (É. nyjt.) M2., M7. *amp*; Ak99. *ампа*; Ber. *Ампъ*; Ak131. *амбъ* | (Ny. nyjt.) Pel. **ампа*; Csd., VT. (összetételben) *-ампъ*; Tur. *анпа*; SCs. *ампъ*; Kupf., Karp. *Омбъ* | (K. nyjt.) Ak164. *Amp*; Tob. *ампа* 'eb'. — Vö. TJ., TCs., *āmp*, AK. *öāmp*, KK., FK. *ōāmp*, P., KL. *ōāmp*, ÉV. *üāmp*, DV. *oāmp*, AL. *oāmp*, FL., Szo. *āmp* 'Hund'.

40. **tump:** (D. nyjt.) DSzo. *Tumbe* | (É. nyjt.) Ak131. *тумбъ* | (Ny. nyjt.) SCs. *түмпъ*; Kupf., Karp. *Түмбъ* 'sziget'. — Vö. (KANN.: JSFOu. XXX/8, 27) AL. *tump*, Szo. *түмв* 'Insel'; (MSz.) KL. *tump* 'sziget'.

41. **lunt:** (D. nyjt.) M19. *lōnta*; VTur. *лунда*; Kg. *лонта*; DSzo. *Lulun* (?), *Lunda* | (É. nyjt.) M2., M7. *lunt*; Ak99. *люнтъ*; Ber. *люнтъ* (Adel.) *лунтъ*; Ak131. *люнтъ*, (összetételben) *-лунтъ* | (Ny. nyjt.) Pel., Csd., VT. *лунтъ*; Tur. *лунта*; SCs. *Лүнтъ*; Kupf., Karp. *Лундъ* Mess. *Lundt* | (K. nyjt.) Ak164. *Lunt*; Tob. **люнтъ* 'lúd'. — Vö. (KANN.: JSFOu. XXX/8, 21) AL., Kl. *lunt* 'wilde Gans', (MSz.) K., T. *lont* 'lúd'.

42. **hont:** (D. nyjt.) VTur., Kg. *канта* | (É. nyjt.) Ber., Ber. kny. *хонды* | (Ny. nyjt.) Pel. *кондъ*; Tur. *хонтъ* 'had'. — Vö. (MSz.) É. *χānt* 'had', K. *khōnt* 'tábor'.

43. **ant:** (D. nyjt.) Kg. **Анта*; DSzo. *Aante* | (É. nyjt.) Ak131. *антъ* | (Ny. nyjt.) Csd. *Антъ*; VT. *Онтъ*; Tur., Kupf., Karp. *Онтъ* | (K. nyjt.) Tob. *ентъ* 'szarv'. — Vö. TJ., TCs. *ānt*, AK. *āōnt*, KK. *ēnt, ānt*, FK. *ēnt*, P. *ōnt*, V., AL. *ant*, FL., Szo. *ānt* 'Horn'.

44. **jan̄k:** (D. nyjt.) M19. *jānka*; Kg. *Анка, янка, уанко*; DSzo. *jong, jāng* | (É. nyjt.) M2. *jan̄k*; Ak99. *янкъ*; Ber. *янъ*; Ak131. *Јанъ* | (Ny. nyjt.) Csd. *янкъ*; VT. *ягнкъ*; SCs. *јонкъ*; Kupf. *Јонъ*; Karp. *Јонъ* (*Jang*) 'jég'. — Vö. TJ., TCs., *lān*, AK. *jōān̄k*, KK. *jōān̄k*, P., KL. *jōān̄k*, ÉV. *jūōn̄k*, DV. *jōān̄k*, AL. *jōn̄k*, FL., Szo. *jān̄k* 'Eis'.

45. **puŋk:** (D. nyjt.) VTur. *панка*; Kg. *банка*; DSzo. *Pūng, Pönk̄ä, Penk̄ä, pānge* | (É. nyjt.) M2. *pōnke*; Ak99. *помкъ*; Ber. **пенкъ*; Ak131.

пынгэ, (összetételben) **-пангэ** | (Ny. nyjt.) Pel. *пенкэ*, **-пангэ**; Csd. **панкэ*, *банкэ*; VT., Kupf., *Панкэ*; Tur. *панга*; SCs. *пáнкэ*, *Панкэ*, (összetételben) *Пéнгэ* - | (K. nyjt.) Ak164. *pank*; Tob. *панкэ* 'fej'. — Vö. TJ., TCs. *peŋ*, K., ÉV. *pǎŋk*, P., AL. *peŋk*, FL., Szo. (KANN.) *puŋk*, (STEIN.) *poŋk* 'Kopf, Zahn'.

46. **пуŋк**: (É. nyjt.) Ak99. *понкэ*; Ber. *пынгэ* (Adel. *Пунгэ*, *Пынгэ*); Ak131. (összetételben) **-пангэ** | (Ny. nyjt.) Pel. (összetételben) **-пенгэ**, **-панга**; Tur. **-панга**; SCs. *Пáнгэ* | (K. nyjt.) Tob. **-панкэ* 'fog (főnév)'. — L. a 45 sz. szót.

47. **аŋкv**: (D. nyjt.) VTur. *онкою*; DSzo. *angu* | (É. nyjt.) M2. *ángu*; Ak99. *Анка*; Ber. *анга*; Ak131. *ánгу* | (Ny. nyjt.) Pel. *анку*; VT. *анка*, SCs. *ámку* | (K. nyjt.) Ak164. *Ank* 'anya'. — Vö. TJ. *üŋ*, TCs. *üŋ*, KK. *óáŋk*, P. *ǎáŋk*, ÉV. *āŋk*, AL. *āŋk*, FL., Szo. *āŋk*. 'Mutter'.

48. **Ionh**: (D. nyjt.) M19. *lónka*; VTur. **ла(н)га*; DSzo. *Jong*, (Adel.) *Jong*, *Long* | (É. nyjt.) M2. *lǒngа*; Ak131. *лǒнгэ* | (Ny. nyjt.) SCs. *лǒнкэ* | (K. nyjt.) Ak164. *Lionk* 'út'. — Vö. (MSz.) É. *lǎŋh*, K. *lǒŋkh*, P. *lǒŋkh*, KL. *loŋ* (tő: *lǒŋkh-*), T. *lǎŋ* 'út, nyom'.

49. **sans**: (D. nyjt.) M19. *Tschäntschi*; VTur. (összetételekben) *ча(н)чи*; Kg. *Шаниш*; DSzo. **Tschändsche-*, *Schans-* | (É. nyjt.) Ak99. **санс-*; Ak131. *шáнши-* | (Ny. nyjt.) Pel. *ша(н)чэ*; VT. *Шанишэ*; Tur. *Шанжа*; SCs. *Шаниш-*, *-шанишэ* | (K. nyjt.) Ak164. *Scháns-*; Tob. *Шанчэ* 'térд'. — Vö. (KANN. 7) TJ., TCs. *šəns*, AK. *šǎnš*, KK. *sóáns*, FK. *sóáns*, P. *šansš*, ÉV. *šansš*, *šansš*, DV., ALT. *šansš*, AL. *šansš*, FL. *sáns*, Szo. *sánz* 'Knie'.

50. **tañš**: (Ny. nyjt.) Pel. *тончэ*; Csd. *Тоншэ*; Tur. *танча* | (K. nyjt.) Tob. **тончэ* 'féreg, kukac'. — Vö. K. *tǒňš*, V., AL. *tǒňš*, P. *tǒňš*, *tǔňš* 'Wurm'.

51. **koñsa**: (D. nyjt.) M19. *Konza*; VTur. *конча*; Kg. *конся*; DSzo. *Koondse* 'csillag'. — Vö. (MSz.) T. *khǒňš* 'csillag'.

52. **rakt**: (D. nyjt.) M19. *rächta*; VTur. **рахта*; Kg. *Рякта* (*Ряхта*); DSzo. *Räächte* | (É. nyjt.) M2. *rächta*; Ak99. *рахтэ*; Ber. *рахта*; Ak131. *rákta* | (Ny. nyjt.) Pel., Csd. VT. *рахтэ* 'agyag'. — Vö. (MSz.) É. *raxt* 'sár, iszap, agyag'; (BV.) É. *rakt*, *rákt*, K. *pa^oxt*, *pa^okt* 'глина'.

53. **takəm**: (D. nyjt.) VTur. *тахма* | (É. nyjt.) Ak131. *такмэ* | (Ny. nyjt.) Pel. *та(х)ма*; SCs. *тахмэ* 'tetű'. — Vö. TJ., TCs., *teħə^m*, P., ÉV., AL. *taħm*, DV. *tāħm*, FL., Szo. *tākəm* 'Laus'.

54. **ňohos**: (D. nyjt.) M19. *nǒkza*; DSzo. *Njuchs*, (Adel.) *Njuchs Njukse* | (É. nyjt.) M2., M7. *nǒkusi*; Ak131. *nǒгэ* | (Ny. nyjt.) SCs. *Hǒkcsэ*; Kupf. *Hěkucsэ*; Karp. *Hюkucsэ* (*Njukus*); Mess. *Nǒchša* | (K. nyjt.) Ak164. *Nǒchsa* (*Njóchsa*) 'coboly'. — Vö. TJ., TCs. *nǒks*, TG. *nǔħs*, AK., KK. *nóħs*, FK. *n^hħos*, P., ÉV. *n^hħos*, DV. *náħos*, AL. *nóħs*, KL., FL., Szo. *nóħəs* 'Zobel'.

55. **takus**: (D. nyjt.) VTur. *токсе* (B. *токсб*); DSzo. *Toksä*, (Adel.) *Toksä*, *Tochsä* | (É. nyjt.) M2. *tákus*; Ak131. *tákuсэ* | (Ny. nyjt.) Pel. *mekucsэ*; SCs. *tákucsэ*, *такucsэ*; Karp. *Такусэ* 'ősz'. — Vö. TJ., TCs. *tǔks*, DV. *tāħos*, ÉV. *tǎk^s*, P. *teħs*, *teeks*, AL. *teħs*, FL., Szo. *tak^s* 'Herbst'.

56. **lahs**: (D. nyjt.) VTur. **лакса* | (É. nyjt.) Ak131. *ляхсэ* | (Ny. nyjt.) Pel. *лагсэ*; SCs. *лэхсе*; Kupf. *лахсэ* 'gomba'. — Vö. (CSERNY.) *lahs* 'гриб', (BV.) É. *лахыс*, K. *лахс* 'ua'.

57. **pohs**: (D. nyjt.) VTur. *бакса* | (Ny. nyjt.) Pel. *поксэ* 'lódarázs'. — Vö. (CSERNY.) *pohs* 'личинка овода', (BV.) É. *похыс*, *похс*, K. *похс* 'ua'.

58. **kakr**: (D. nyjt.) M19. *kǒkkǒr*; Kg. *Какарэ*; DSzo. *Kächrae* | (Ny. nyjt.) Pel., Tur. *кохра*; Csd. *хохрэ*; VT. *Қахрэ*; SCs. *Кохрэ* | (K. nyjt.) Ak164. *Köchra*; Tob. *Қақирэ* 'has, gyomor'. — Vö. TJ. *kǎħə^r*, TCs. *kəħə^r*,

K. *käxər*, P., V., AL. *küxər*, FL., Szo. *kakər* 'Magen, Bauch'; (MSz.) KL. *kuxr* 'kebel'.

59. **kvert:** (D. nyjt.) M19. *kurta*; VTur. *корта*; DSzo. *kürte* | (Ny. nyjt.) Pel. *kœe* (*p*)*m̄*; SCs. *kedpm̄*, Kupf. *Kyartm̄*; Karp. *Kvartm̄* 'ing'. — Vö. (KANN.: JSFOU. XXX/8, 23) AL. *kβert* 'Hemd'; (MSz.) K., KL., AL., P. *kwärt* 'ing'.

60. **sort:** (D. nyjt.) M19. *sorta*; VTur. **corma*; DSzo. *Sort, Sorte* | (É. nyjt.) M2., M7. *sort*; Ak131. *copm̄* | (Ny. nyjt.) Pel. *co*(*p*)*m̄*; SCs. *Cópm̄* | (K. nyjt.) Ak164. *Sart* 'csuka'. — Vö. TJ. *sart*, TCs., AK., KK., *sárt*, P., ÉVK., AL., KL. *sart*, FL., Szo. *sort* 'Hecht'.

61. **perk:** (D. nyjt.) Kg. *Бѣрко* | (Ny. nyjt.) VT. *Перкѣ*; SCs. *Пѣркѣ* 'féreg'. — Vö. (MUNK., ÁKE. 271) É., L. *pērk* (*pērik* Reg.) 'Wurm, Ungeziefer'.

62. **kelp:** (É. nyjt.) Ak99. *келпѣ*; Ber. *Келбѣ*; Ak131. *келбе* | (Ny. nyjt.) Tur. *келбѣ* | (K. nyjt.) Tob. **келпѣ* 'vér'. — Vö. K., DV., FL., Szo. *kēlarp* 'Blut'.

63. **ńurum:** (D. nyjt.) Kg. *Нюрма* | (Ny. nyjt.) Csd. *Нюрумѣ*; VT. *Нормѣ* SCs. *Ніормѣ, Нюрмѣ*; Karp. **Нюрмѣ* 'rét'. — Vö. (KANN.: JSFOU. XXX/8, 27) KL. *ńurm* 'Wiese'; (MSz.) É. *ńurém* 'rét'.

64. **ulum:** (D. nyjt.) Kg. *Олма* | (É. nyjt.) Ber. *улымѣ* | (Ny. nyjt.) Csd. *Улмѣ*; VT. *Олмѣ*; Tur. *улма* | (K. nyjt.) Tob. *улымѣ* 'álom'. — Vö. TJ. *блѣт*, K. *ūlēt*, P. *wilēt*, ÉV. *илѣт*, DV., AL. *ulēt*, FL., Szo. *ūlēt* 'Traum'.

65. **ńelm:** (D. nyjt.) M19. *nelma*; Kg. *нельма*; DSzo. *Neelme* | (É. nyjt.) M2. *ńjelm*; Ak99., Ber. *Нелмѣ*; Ak131. *ńѣломѣ* | (Ny. nyjt.) Pel. *не*(*л*)*m̄*; Csd., VT. **Нильмѣ*; Tur. *нильма*; SCs. *Нѣльмѣ*; Karp. *Ниломѣ* | (K. nyjt.) Ak164. *Nielm*; Tob. *ńѣлемѣ* 'nyelv'. — Vö. TJ., TCs. *ńilēt*, KK., (AK.) *ńalēt*, FK. *ńilēt*, P. *ńilēt*, V., AL. *ńillēt*, FL., Szo. *ńēlēt* 'Zunge'.

66. **oln:** (D. nyjt.) M19. *olna*; Kg. *ална* | (É. nyjt.) Ak131. *олна* | (Ny. nyjt.) Pel. *o*(*л*)*na*; Csd. *Олмѣ* (!); VT. *олнѣ*; Tur. *олна*; SCs. *олнѣ* | (K. nyjt.) Ak164. *Álna*; Tob. *олынѣ* 'ezüst'. — Vö. (MSz.) É. *áln* 'ezüst'; (Cserny.) *oln* 'денги'.

67. **hout:** (D. nyjt.) M19. *Káuita*; VTur. *ко(л)та*; DSzo. *Kouit, Kouette* (Adel. *Kōuit, kōutte*) | (É. nyjt.) M2. *choud*; Ak131. *хóуитѣ* | (Ny. nyjt.) SCs. *Кóуитѣ*; Kupf. *коуитѣ* | (K. nyjt.) Ak164. *Kaut* 'jegenyefenyő'. — Vö. AK. *χówt*, KK., FK., *kwot*, P., ÉVK. *kówt*, ÉVZ., DV. *кайт*, AL. KL. *kwyt*, FL. **χóβt*, Szo. (Kann.) **χóβt*, (STEIN.) *χówt* 'Tanne'.

68. **toul:** (D. nyjt.) VTur. *тол(л)о*; Kg. *Тулла* | (É. nyjt.) M2. *toul*; Ak99. *тоуль*; Ber. *тууль*; Ak131. *тóуль* | (Ny. nyjt.) Pel. *моу(л)*; Csd. **Тоуль*; VT. *Товль*; SCs. *тóуль*; Kupf., Karp. *Тоуль* | (K. nyjt.) Ak164. *Taul*; Tob. *моуль* 'toll, szárny'. — Vö. (KANN. 73) TJ. *tōl* 'Feder', AK. *tóβl*, KK., FK. *tóβl*, P., ÉV. *tóβl*, DV. *tául*, AL. *toul*, KL. *toβl*, FL., Szo. *tóββl* 'Flügel'.

69. **toul:** (D. nyjt.) VTur. (összetételekben) *-толь*, Kg. *Тоуль*; DSzo. **Toole* | (É. nyjt.) M2. *toul* | (Ny. nyjt.) Csd., Kupf., Karp. *Тоуль*; VT. *товль*; Tur. *моуль*; SCs. *моуль, моуль* | (K. nyjt.) Tob. *моуль* 'bőr'. — Vö. TJ. *tawl*, TCs. *táwl*, K., P., ÉV. *tawl*, DV., AL. *tawl*, FL. **tóβl*, Szo. **tóβl* 'Haut, Leder'.

70. **sovle:** (D. nyjt.) DSzo. *Sóule* 'sün'. — Vö. m. *sül, szül* (KÁLMÁN B., Obi-ugor állatnevek 19).

71. **ayər:** (D. nyjt.) Kg. *аура*; DSzo. *oure* | (Ny. nyjt.) VT. *агырь* 'mélység'. — Vö. TJ., TCs. *ewər*, P., AL. **ауыр* 'Wirbel'.

72. **maγəl:** (D. nyjt.) M19. *máula*; DSzo. *Moule* | (É. nyjt.) M2. *magl*; Ak131. *мáгыль* | (Ny. nyjt.) Pel. **магль*; Tur. *магла*; SCs. *Мáгль* | (K. nyjt.)

Ak164. *máglá* 'mell'. — Vö. TJ. *mewl*, TCs. *mewl*, AK. *mācyl*, KK. *māyl*, P. *maγl*, ÉV. *māyl*, DV. *māyl*, AL. *maγl*, FL., Szo. *māyl* 'Brust'.

73. **pajt**: (D. nyjt.) M19. *wi't*; DSzo. *Woit* | (É. nyjt.) M2. *páit*; Ak99., Ber. *пaumъ*; Ak131. *náimъ* | (Ny. nyjt.) Pel. *поям(m)*; Csd. *Поума*; VT. *Пам* (!) | (K. nyjt.) Ak164. *Pjaut* 'arc, pofa'. — Vö. (MSz.) É. *pajt*, KL. *pōt*, K., *pōt*, *pōut* 'arc, pofa'.

74. **posna** (D. nyjt.) M19. *bósna*; VTur. *посна*; DSzo. *Postna* | (Ny. nyjt.) Pel. **посна*, SCs. **пыссынъ* (?); Kupf. *поснъ* 'liszt'. — Vö. (MSz.) KL. *pasén* 'liszt'.

C) Szóvégi magánhangzó előfordulása formánsokban

75. **jonhup**: (D. nyjt.) M19. *jánkoba*; VTur. *янгоба*; Kg. **янкобы*; DSzo. *Gonkop*, *Gonkübe* | (É. nyjt.) M2. *jóngúp*; Ak99. **янкопъ*; Ber. *юнгопъ*; Ak131. *ю'нгопъ* | (Ny. nyjt.) Pel. *e(n)гопъ*; VT. *янхонъ*; Tur. *юнгупъ*; SCs. *юнкупъ*; *Юнкупъ*; Karp. **Ионгопъ* | (K. nyjt.) Ak164. *Jónkup*; Tob. *енкепъ* 'hold, hónap'. — Vö. (KANN.: JSFOU. XXX/8, 22) AL. *jonkpr* 'Mond, Monat'; (MSz.) T. *jamp*, K. *joñkhep*, KL. *joñkhep*, É. *jāñxep* 'hold, hónap, hold'. (Vö. SZABÓ, D.: NyK. XXXIV, 423; LEHT. AblSuff. 253 stb.)

76. **talah**: (D. nyjt.) VTur. — *талюха* 'csúcs'. — Vö. TJ. *taləχ* 'Gipfel, Spitze. . .'. (Vö. SZABÓ D.: i. m. 443 kk.; LEHT.: i. m. 341 stb.)

77. **kotil**: (D. nyjt.) DSzo. *kuätile'* | (É. nyjt.) *kull* | (Ny. nyjt.) SCs. *комль* 'közép'. — Vö. AL. *kəstl*, P. *kestl*, FL., Szo. *kotl'* 'Mitte'; (MSz.) KL. *kwäfl* 'közép'. (Vö. SZABÓ D.: i. m. 453; LEHT.: i. m. 154 stb.)

78. **tuj-**: (D. nyjt.) M19. *toita*; VTur., Kg. *mouma*; DSzo. *toit* | (É. nyjt.) M2. *tuit*; Ak99. **myumъ*; Ak131. *mymъ* | (Ny. nyjt.) Pel. **myumъ*; Csd. **myuđb*; VT. *moumъ*; SCs. *Týmъ* | (K. nyjt.) Ak164. *Tuit*; Tcb. *myumъ* 'hó'. — Vö. TJ. *tōjat*, KK., Szo. (STEIN.) *tūjat* 'Schnee'. (Vö. SZABÓ D.: i. m. 440; LEHT.: i. m. 278; RADANOVICS K.: NyK. LX, 423.)⁸

A felsorolt példák azt mutatják, hogy a XVIII. századi manyси nyelvben a szóvégi magánhangzók leginkább eredetileg kétszótagos szavakban (pl. **kätš*, **ämpš*, mai: TJ. *kät*, *ämp* stb.) maradtak meg. Háromszótagú szavakban szóvégi magánhangzó elvéve, csak ősi (finnugor) jövevény- és képzett szavakban fordul elő (27, 28, 75—8 stb. sz. — L. még: KÁLMÁN B.: UAJb. XXVIII, 266—7).⁹

⁷ A DSzo.-i adat nyugati is lehet.

⁸ A szóvégi magánhangzó megőrződött néhány ige-tőben (pl. **hont-**: Csd. *контахты* 'hadakozni'. — Vö. MSz. P. *khōnilayti* 'hadakozik' stb.), valamint feltehetőleg néhány ragban is (vö. KÁLMÁN B.: UAJb. XXVIII, 266). Ezek megvizsgálására a kevés XVIII. századi adat, valamint a szűkséges előtanulmányok hiánya miatt nem térhetek ki.

⁹ Itt említhetjük meg, hogy néhány esetben — összetett szavak első tagjának a végén — szóbeliséjében is találunk szóvégi magánhangzóként viselkedő magánhangzókat: **saja-**: (D. nyjt.) Tag. *cāsaē*; Tura *cyasay*; Csusz. *cyasay*; M19. *saiowe*; VTur. *caювая*; DSzo. *Seivoi* | (Ny. nyjt.) Pel. **coyasoi*; SCs. *cōivoi*; Kupf. *Саювой*; Karp. *Сайвоi*; 'vaj, olaj, halzsír'. — Vö. TJ. *sajarwāj*, TCs. *sajj'wāj*, P., DV., AL., KL. *sajwōj*, ÉV. *sajwōj* 'Butter' (< **saja + waj*); = **seri-varup**: (D. nyjt.) VTur. *серваропъ*; Kg. *сырваропъ*; DSzo. *Surwarok* (!) | (É. nyjt.) M7. *ser-wārpi*; Ak99. *селварп* (!); Ber. **сертварпъ*; Ak131. *сёрварпъ* | (Ny. nyjt.) Pel. *серварыпъ*; Csd. *сеуарпъ* (!); VT. *серварыпъ*; Tur. *сырваръ*; SCs. *сёрварпъ* 'légy'. — Vö. (CSERNY.) *seri-varup* 'муха' (< **seri-varpi*) stb.

Azt is láthatjuk egyúttal, hogy a szóvégi magánhangzók megléte függött nemcsak az őket megelőző mássalhangzók számától, hanem minőségétől is.¹⁰

A szóvégi magánhangzót egy rövid mássalhangzó előzi meg, és pedig *t* (*t*) 9 esetben, *r* 8, *m* 5, *p*, *l* 3—3, *l*, *n* 2—2, *k* (*k*_o), *χ*, *j*, *s*, *ń* 1—1, valamint *w* 2 szórványos és egy bizonytalan példában, *γ* pedig mindössze egy bizonytalan esetben. Mássalhangzócsoportok hasonló helyzetben: nazális + zárhang 10; zárhang + *s*-hang, liquida + zárhang, liquida + nazális 4—4; nazális + *s*-hang, *w* + liquida 3—3; *j* + zárhang 2, *γ* + liquida; zárhang + zárhang, zárhang + nazális, zárhang + liquida, *w* + zárhang, *s* + nazális pedig 1—1 esetben.

Szembetűnő, hogy a szóvégi magánhangzók az egyes nyelvjárás-csoportokban nem egyenlő arányban fordulnak elő. Leginkább megtaláljuk a déli nyelvjárásokban, ahol egyaránt megvan mind a felsorolt „A”, mind a „B” szócsoporthoz. Az északi nyelvjárásokban a szóvégi magánhangzó a délinél jóval kevesebb példában van meg. E nyelvjárásokban a szóvégi magánhangzó az „A” szócsoporthoz csak szórványosan bukkan elő (3, 6, 9, 11, 12, 17, ? 38 sz.), a „B” szócsoporthoz viszont a felsorolt adatok jelentős részében megvan (39, 42, 47, 48, 49, 52, 54, 62, 66 sz.). Lényegében más a szóvégi magánhangzók helyzete a nyugati és a keleti nyelvjárásokban. A nyugati nyelvjárás-területről származó adatokban szóvégi magánhangzó az „A” szócsoporthoz mindössze 11 szóban fordul elő. Ezek is nagyjából a déli nyelvjárásokkal határos (konzervatív jellegű?) nyelvjárásokból (VT., Tur., Mess.) származnak (17, 21, 22, 28, 31, 33, 34 sz., összesen 7 szóban).¹¹ A többi nyugati forrásban a szóvégi magánhangzók előfordulása a következő: Pel. 2 (12, 20 sz.), Str. 1 (11 sz.), SCs. 3 (11, 12, 18 sz.).¹² A „B” típusú szavakban a szóvégi magánhangzó 15 szóban van meg (39, 41, 46, 47, 49, 50, 53, 54, 56, 58, 64, 65, 66, 72, 73 sz.). Ezek közül is 9 szóban a szóvégi magánhangzó csak az említett, délivel határos nyelvjárásokból, legnagyobb részben a Tur.-ból való. A keleti nyelvjárás-területről az „A” típusban csak két szóban (11, 12 sz.),¹² a „B” típusból is csak 5 szóban (39, 54, 58, 66, 72 sz.) van szóvégi magánhangzó.

A XVIII. századi szóvégi magánhangzók vizsgálatokor talán figyelmet érdemel az a tény is, hogy a XVIII. században az „A” típusú szavak mintegy 50 százalékában a szóvégi magánhangzó azokban a szavakban maradt meg, melyeknek a szótövében eredetileg ósmányi alsó nyelvállású magánhangzó volt. E korban — mint arra az alábbiakban rámutatck — a szóvégi magánhangzó néhány szórványos esettől eltekintve szintén alsó nyelvállású volt, s ily módon megmaradásában szerepet játszhatott az alsó nyelvállású többeli magánhangzó is.¹³

¹⁰ Hasonlóképpen a magyarban (vö. BÁRCZI G., TihAl. 75 kk.).

¹¹ KÁLMÁN BÉLA az orosz jövevényszavak szóvégi magánhangzóival foglalkozó kutatásának az eredményei szintén azt mutatják, hogy az egyes nyugati nyelvjárásokban a szóvégi magánhangzó megmaradását illetően eltérések voltak. (Vö. KÁLMÁN B.: UAJb. XXVIII, 266—71).

¹² A *vit* (11 sz.) szóban minden bizonnyal a többeli *i* (részben talán az ennek következtében palatalizálódott *t*), a *rakv* (12 sz.) szóban pedig a labializált *k*_o játszhatott közre a szóvégi magánhangzó megmaradásában.

¹³ Talán ez lehet a magyarázata annak is, hogy már a XVIII. századi adatokban is aránylag miért ritkább a szóvégi magánhangzó az eredetileg magas ósmányi magánhangzóra visszamenő szavakban. Nincs szóvégi magánhangzó pl. a következő szókban: **pun:** (D.nyjt.) VTur. *пунъ* 'szőr' (Vö. TJ. *пунъ* 'Feder, Haar'), **kul:** (D.nyjt.) M19. *kol* 'hal' (vö. TJ. *кол* 'Fisch'), **tor:** (D.nyjt.) *Торъ* 'torok' (vö. MSz. É. *tur* 'torok, hang')

4. Már KÁLMÁN BÉLA is említést tesz arról, hogy a XVIII. századi szóvégi magánhangzó — néhány kivételtől eltekintve — általában *a* betűvel jelölt hang volt (UAJb. XXVIII, 266). A várakozásnak megfelelően a szóvégi magánhangzó jeleként a szójegyzékekben is leggyakrabban szintén *e* betű fordul elő. De érdemes ezt a kérdést részletesebben is megvizsgálni.

Az „A” típusú szavak több mint háromnegyed részében a déli nyelvjárásterületen M19. *a*, *ä* (11, 31 sz.), Tag., Tura., Csusz., VTur., Kg. (cirill) *a*, *я*, DSzo. *e*, (\emptyset) jelölést találunk. Ezenkívül néhány szóban — részben *j*, ill. palatalizált mássalhangzó után — (11, 32: VTur.; 35: M19., Tag.; valamint 10: VTur.; 21: M19.) *e*, (cirill) *e* áll. A DSz.-ban egy kétes olvasatú adatban (23 sz.) *a*, két szóban (ősmanyisi magas tőhang mellett) egy-egy adatban *ю* (12, 13 sz.), a 17. sz. szóban pedig (cirill) *u* jelölés van. Az északi és a nyugati adatokban szórványosan *a* (cirill) *a*, *я* (Ber.: 3, 9, 17 sz.; Ak99.: 12 sz.; — Str.: 11; Pel.: 20; Tur.: 17; VT.: 28, 33, 32 sz.). *b* (Ak99.: 6 sz., SCs.: 11 sz.), Mess. *e* (22, 31 sz.), (cirill) *u*, *т*, (*γ*) (Ak131.: 11, 38 sz.; — Pel. 12 sz., SCs. 12, 18 sz., Tur. 20, 33, 34 sz.) fordul elő. A keleti nyelvjárásterületen (Ak164.) két adatban (11, 12 sz.) *i*-t találunk. Egy esetben (VTur.: 22 sz.) (cirill) *o* is előfordul.

A „B” típusú szavakban, néhány kivételtől eltekintve, a déli nyelvjárásokban M19., VTur., Kg. *a* (cirill) *a*, *я*; DSzo. *e* jelölések vannak. Ettől eltérőleg a DSzo.-ban több ízben *a*, (*ä*) (41, 55, 74 sz.), egyszer pedig *ae* (!) (58 sz.) szerepel. Az egyéb, szórványos eltérések a következők: VTur. *e* (55 sz.), a *sans* szóban (49 sz.) M19. *i*, VTur., Kg. *u*; Kg. (61 sz.), VTur. (68 sz.) *o*; egy alkalommal (47 sz.) *ю*. Az északi, a nyugati és a keleti forrásokban általában *a*, (cirill) *a*, ezenkívül Ber. *т* (42 sz.); Ak131. *u* (49 sz.), *e* (62 sz.); M2. *i* (54 sz.); SCs. *e* (46, 55 sz.) fordul elő.

Mi lehetett a szóvégi magánhangzók jelöléseként használt betűk hangértéke? A (latin) *a*, *ä* s részben talán az *e* is (M19.), a (cirill) *a*, *я* a szó hangrendétől függően minden bizonnyal *a*, ill. *ä* hangot jelölhetett. A DSzo., s talán a Mess. *e* betűjének feltehetőleg *ə* (vö. a mai kondai nyelvjárásokkal), szórványosan *e* volt a hangértéke. Ezt megerősíteni látszik az a tény is, hogy *e* szójegyzékekben az *e* [= *ə*, *e*] mellett előfordul *a*, *ä* [= *a*, *ä*], sőt *ae* [= *ä*] jelölés is. A (latin) *i*, (cirill) *u* hangértéke *i* lehetett. Részben ezt jelölhette a (cirill) *e*, de méginkább a *т* is, mely elsődlegesen főképp *e*, (*ə*) hangot jelölt. Az *т* (*γ*) részben *i*, *i* (*i*, *ü*), részben *ə* (*ə*), a *ю* pedig *k_o* után, valamint többeli magas magánhangzójú szóban *ü*, a déli források *o*-ja *a* hangot (vö. TCs.) jelölhetett.

Mindebből az derül ki, hogy a XVIII. századi manyisi nyelvben (nyelvjárásokban) a következő szóvégi magánhangzók fordulhattak elő: *a* (*ä*, TCs. *ä*), *ä*; *i*, *i* (*i*), (*ü*); *ə*, *ə*, *e*.

E hangok közül a középső nyelvállásúak másodlagosaknak látszanak.¹⁴ Az *i* és az *i* (*ü*) hangoknak a megterheltsége rendkívül csekély lehetett, a szóvégi magánhangzók legnagyobb része alsó nyelvállású volt.¹⁵

stb. E szavakban talán a többeli magas nyelvállású magánhangzó hatása hozzájárulhatott a pozíciójában már meggyengült szóvégi magánhangzó zártabbá (felső nyelvállásúvá) válásához, s ezáltal a lekopásához is.

¹⁴ Vö. komi *karta* > manyisi KK. *kjártə*, FK. *kjártə* (Toiv.; FUF. XXXII, 34) stb.; tat. Tob. (RADL.) *aķca* > manyisi AK., KK. *γjə*, DV. *oγjə* (KANN., TLW. 49) stb.

¹⁵ A XVIII. századi vogul szóvégi magánhangzóknek ez a rendszere l é n y e g é b e n megegyezik az ősspermi szóvégi magánhangzók rendszerével (vö. LAKÓ Gy.: MNy. XXIX, 176).

5. Ha a XVIII. századi szóvégi magánhangzóra végződő szavakat a mai megfelelőikkel egybevetjük, akkor azt látjuk, hogy ezekben a szóvégi magánhangzó eltűnt. Eltűnésük, amint arra a XVIII. századi nyugati és északi adatokban levő szórványos *i, î* hangokból következtetni lehet, részben az alsó nyelvállásúak zártabbá válása révén ($a, ä > (ə) > ø$; vagy $a, ä > ə (ə) > i, î$), részben a felső nyelvállásúak közvetlen elsorvadása folytán történhetett.¹⁶

6. Mint ismeretes a mai manyisi nyelvjárásokban egyes szavakban szóvégi magánhangzó jelentkezik. Ezeknek jelentős része azonban korábbi *-y, -j* spiránsok vokalizálódásából keletkezett. (Pl. TJ., TCs. *āñi.*, AK. *öänə*, KK., FK. *oänə*, P. *oänə*, ÉV. *üönä*, DV. *oänä*, AL. *oänä*, FL. *āna*, Szo. *āni* 'Schale' ~ chanti (KT. 51b) V. *ānəχ*, (tbsz.) *ānyəχ* 'Trog, Mulde (aus Holz)', DN. *ānə* 'Napf, Schale, Kaffeetasse, (Ess)trog, Mulde, O. *ān* 'Napf, Teller, (Holz-, Eisen-, Porzellan-) schüssel, Schale'. L. még ЛЕНТ., AblSuff. 53, 57, 338, 375; SZABÓD.: NyK. XXXIV, 443—50 stb.)

Ezzel szemben valószínűleg eredeti szóvégi magánhangzót őrzött meg néhány (É.) *owi* 'Tür' (79 sz.) és talán *āpa* 'Wiege'¹⁷ típusú, valamint a mai északi (és tavidai) nyelvjárásokban *-i*-re végződő szó (80, 81. sz.). Ezenkívül megmaradt a szóvégi magánhangzó egyes finnugor (ugor) korban mássalhangzókapcsolatra visszamenő szóban (82, 83. sz.), illetve oly képzett szavakban, melyekben e képzés folytán mássalhangzótorlódás lépett fel (84—86. sz.). E típusokból az alábbiakban bemutatunk néhány példát:

79. **avi:** (D. nyjt.) M19. *auve* (*auwe*); Kg. *Ava*; DSzo. *auve* (Adel. *Auwe*) | (É. nyjt.) M2. *āui*; Ak99. *au*; Ber. *Oy*; Ak131. *au* | (Ny. nyjt.) Pel. *ay*(*λ*) (B.: *ayə*); Tur. *eny*; SCs. *Éə*, (összetételben) *-eə* | (K. nyjt.) Ak164. *Āau*; Tob. *eyə* 'ajtó'. — Vö. AK. *āw*, FK., P., DV., AL. *ēw*, Szo. *āvi* 'Tür'.¹⁸

80. **mañsi:** (D. nyjt.) Tag., Csusz. *mānʹze* | (É. nyjt.) Ak131. *манзи*, *мāнзи* | (Ny. nyjt.) Mess. *Mansi*, *Manu-*: *Manu-kum* | (K. nyjt.) Ak164. *mansch-*: *manschkum* 'vogul, osztják'. — Vö. TJ., TCs. *meñtsi*, FL., Szo. *māñsi* 'Wogule'; (MSz.) É. *mañsi*, K. *māñs* 'vogul', KL. *mañšü*, K. *māñsēñes*, T. *māñšīñis* 'vogulul'.

81. **solši:** (D. nyjt.) M19. *schölsa*; VTur. *шолце* (B. *шольца*); DSzo. *Schols* | (É. nyjt.) M2., M7. *schāldschi*; Ak131. *шолзи* | (Ny. nyjt.) Pel. *шольч*; SCs. *Шолци*; Mess. *Shaldtsa* 'hölgyemenyét'. — Vö. (KANN. 77) TJ. *šalš*, TCs. *šalš*, P., ÉV. *šolš*, DV., AL., KL. *šolš*, FL. *šölši*, Szo. *šölši* 'Hermelin'.¹⁹

82. **nuli:** (D. nyjt.) M19. *Niolla*; DSzo. *Njula* | (É. nyjt.) M2. *nüll* | (Nyj. nyjt.) SCs. *Нюль*; Kupf. (Karp.) *Нюль*; Mess. *Nuilla* 'abies alba'. — Vö. (KANN. 118) TJ. *nölè*, TCs. *nölè*, P., V., AL. *nul*, KL. *nuli*, FL. *nuli*, Szo. *nü'li* 'Weisstanne, Pichta' ~ chanti (KT. 651a) V. *nolk'i* (*nolk'i't*) 'Weisstanne'; Trj. *nāñənk'i* 'пихта, Weiss-, Silbertanne'; DN. *nütxe*, (pl.) *nütxe't* 'пихта, остяцкий ладань', Weisstanne; ostj. Weihrauch'; O. *nölga* 'пихта, Silbertanne'; ~ m a r i K.: *nulyg* 'Weisstanne, Abies picea (пихта)' stb. < fgr. *-lk- (PAAS., Beitr. 64).

¹⁶ Hasonlóképp a magyarban is. (Vö. BÁRCZI G.: TihAl. 69 kk.; LAKÓ GY.: MNy. XXIX, 176).

¹⁷ E szóra a XVIII. századi forrásokból nincs adatom.

¹⁸ L. még az *āyi* 'Tochter, Mädchen', a (CSERNY.) *muñi* 'яйцо' stb. szavakat.

¹⁹ Talán idetartozik a (CSERNY.) *šankš* 'птичка (из семейства воробьиных)' s a *šulsi* 'кулик' szó is.

83. **níla**: (D. nyjt.) Tag., Tura, Csusz.; *ниля*; M19. *nilla*; Kg. *Нила*; DSzo. *Nille*, (összetételben) *Nillä-* | (É. nyjt.) M2. *n'ille*; Ak99. *нире (!)*; Ber. *нила*; Ad21. *ниле*; Ak131. *ниля* | (Ny. nyjt.) Pel., Csd. *Нила*; VT. *Нила*; SCs. *Нíле*, Str. *Níla*, *Nílla* | (K. nyjt.) Ak164. *Nille*; Tob. *нилт* 'négy'. — Vö. TJ. *níli*; TCs. *níli*; AK., KK. *nělə*, FK. *níle*, P. *níla*, V., AL. *níla*, FL., Szo. *níla* 'vier' ~ chanti (KT. 647b) V. *nělə*, DN. *něpз*, O. *něl* 'vier', finn *neljä* 'négy' stb. < fgr. -*lj- (PAAS., Beitr. 47).²⁰

84. **lopta**: (D. nyjt.) M19. *lópta*; VTur., Kg. *лонпа*; DSzo. *Lopt*, *lopta* | (É. nyjt.) M2. *lópte*; Ak99. *лунпа*; Ak131. *лонпа* | (Ny. nyjt.) Csd., Tur. *лунпа*; SCs. *лúnme* | (K. nyjt.) Ak164. *Lupt*, Tob. **лонто* 'levél'. — Vö. (KANN. 182) TJ. *laptá*; TCs. *lâptâ*, AK. *лoptэ*, KK. *лoptэ*, FK. *лuptэ*, P. *лuptá*, ÉVK. *лoptá*, ÉVZ., DV., AL. *laptá*, KL. *luptá*, FL. *luptá*, Szo. *luptá* 'Blatt' ~ chanti (KT. 489b) V. *lūpāt*, (tbsz.) *lūpāt* 'Blatt, Tabak', DN. *лiвот*, *лi'птот* 'лист, Blatt', Trj. *лi'p'āt l'p'fāt* 'Blatt (des Baumes, Tabaks)', O. *libet*, *libet* 'Blatt (des Baumes, Papier)', magy. *levél* (NyH.⁷ 145).

85. **konka**: (D. nyjt.) M19. *Kūnna*; VTur. **кунна*; DSzo. *Kunna*, *Konna* | (Ny. nyjt.) Pel. *кунма*; SCs. *Кúnны*; Kupf., Karp. *кунна*; Mess. *Kchónna* | (K. nyjt.) Ak164. *Kúnna* 'rénszarvas'; SCs. *Кунь*: *Кунь тоуль* 'оленина'. — Vö. (KANN. 118) TJ. *kōnkā*; TCs. *kōnkā*, AK. *хōнγэ*, KK. *кiонγэ*, FK. *кiунγэ*, P., V. *kunnā*, AL., KL. *kunnā* 'Renntier'. (-*ka képző; vö. COLL., FUV. 12; SCs. *Кýнэ*.)

86. **passa**: (D. nyjt.) VTur. *na(c)ca* | (Ny. nyjt.) Pel. *na(c)ca*; SCs. *Pécce* 'kesztyű'. — Vö. TJ. *paškā*; TCs. *paškā*, AK. *pāsγэ*, KK. *pēsγэ*, FK. *pēsγэ*, P. *passá*, ÉV. *pēssá*, DV., AL. *pessá*, FL., Szo. *pāssa* 'Fausthandschuh' ~ chanti (KT. 739b) V. *pa's*, DN. *po's*, Trj. *p'ā's*, O. *pās* 'Fausthandschuh... ' stb. (l. még: SZABÓD.: NyK. XXXIV, 444 stb.).

Megvan a szóvégi magánhangzó még néhány szórványos adatban is:

87. **sotər**: (É. nyjt.) M2. *tschótero*; Ber. *Шодарь*; Ad21. *шодорь*; Ak131. *шодара* | (Ny. nyjt.) Pel. *шоты(p)*, (összetételben) **чотрь*; Kupf. *Шоатарь* | (K. nyjt.) Ak164. *Schótr* 'ezer'. — Vö. (MSz.) É. *sātēr*, KL. *šōtēr*, T. *šatērā* 'ezer'.

88. **taht**: (D. nyjt.) DSzo. (Adel.) *Taachta* | (É. nyjt.) M7. *tächte*, (összetételben) *tachte*; Ak131. *тахтэ* 'búvármadár'. — Vö. TJ. *tatka*, FL., Szo. *tāxt* 'colymbus arcticus'.

89. **naγr**: (D. nyjt.) VTur. *наγра*; DSzo. *Newrā* | (Ny. nyjt.) Pel. **наγря*; Kupf., Karp. *наγрэ* 'nyereg'. — Vö. TJ., TCs. *nēwrā*, P. *naγr*, AL., KL. *nāγr*, Szo. (MUNK. folklor.) *naγr* 'Sattel'.

90. **vonha**: (D. nyjt.) Kg. *ванка* | (É. nyjt.) Ak99. *вонка*; Ber. **вомка*; Ak131. *вонгэ* | (Ny. nyjt.) Csd. *вонка*; VT. *вонко(?)*, *вом(?)*; Tur. *вонга*; SCs. *вómка*; Kupf., Karp. *Вонго* (*Vongo*) | (K. nyjt.) Ak164. *wónga*; Tob. **вонке* 'árok, gödör'. — Vö. (KANN.: JSFOu. XXX/8, 33) KL. *βonká* 'Grab, Grube'; (MSz.) É. *vāñhā*, KL. *woānkhā*, AL; *vāngha*, T. *vongha*, *vānkhā* 'gödör'; (BV.) K. *воухэ* 'логово, берлога, нора'.

91. **aŋha**: (D. nyjt.) DSzo. *Angö*, *Anka*²¹ | (É. nyjt.) M7. *ánга*; Ak131. *ánга*, *анг* | (Ny. nyjt.) SCs. *Эмке* 'куропатка'. — Vö. (MK.) FL. *āñhā*, KL. *āñkā* 'tetrao lagopus'.

²⁰ L. még a *pāja* 'Daumen', (CSERNY.) *hopsi* 'легкое', ? *simri* 'окунь' stb. szavakat.

²¹ Mindkét adat nyugati is lehet.

7. A manysi szóvégi magánhangzók története rendkívül szövevényes probléma, mely még sok részletkutatást igényel. Ezeket a problémákat nagyrészt csak MUNKÁCSI B. és A. KANNISTO szótárának a kiadása után lehet megnyugtatóan megoldani.²² Két kérdés megoldására viszont már most szeretnénk kísérletet tenni. Ezek: 1. mely területen indult el a manysi szóvégi magánhangzók lekopása, 2. mikorra tehető a szóvégi magánhangzó lekopásának kezdete.

A felsorolt XVIII. századi „A” típusú adatokban a szóvégi magánhangzó megléte, illetve hiánya azt mutatja, hogy a szóvégi magánhangzó lekopása a középső manysi nyelvjárásterületen, feltehetőleg a keleti nyelvjárásban (Ak164., Tob.) — a mai Leusi és Pelimszkoje térségében indult meg, s terjedt el egyrészt a Közép-Lozva, Déli-Szoszva, Szolikamszk, Cserdin, másrészt észak (Ak131.) és dél felé.²³

A szóvégi magánhangzó lekopása nyilvánvalóan időben is legkorábban az említett keleti (Ak164., Tob.); Pel.(?) nyelvjárásokban kezdődött meg. Ezzel kapcsolatban vizsgáljuk meg az egyes manysi jövevényszócsoportokat.

a) Komi eredetű jövevényszavak.²⁴

92. **sorñi:** (É. nyjt.) M2. *sórni*; Ak99. *сорнux (!)*; Ber. *сорну*; Ak131. *сорнь* | (K. nyjt.) Ak164. *Surn*; Tob. *сурьнъ* 'arany, (ezüst)'. — Vö. (KANN. 94) AK. *sürñ*, KK. *sürñ*, FK. *су'рñ*, FL. *sörñi*, Szo. *sörñi* 'Gold' < komi V., AV., Sz., I., U. *zarñi* 'Gold'; golden (Sz., U.) (Toiv., SLO. 69).

93. **ojka:** (É. nyjt.) Ak131. *айкэ* 'öreg'. — Vö. (KANN. 94) FL. *òjka*, Szo. *òjéá* 'Mann, Ehemann, Gatte, Greis' < komi V., Sz., Lu., U. *ajka* 'Vater des Mannes, (U. auch) Vater der Frau', (WIED.) *aika* 'Mann, Ehemann, Gatte; (U.) Schwiegervater (Vater des Mannes)' (GEN.) KP. *ájka* 'Ehemann' (zu *aj* 'Vater') (Toiv., SLO. 9).

94. **uska:** (D. nyjt.) M19. *oschka*; VTur. **ouka*; Kg. *ouka*; DSzo. *Uschk*, (Adel.) *Űschk*, *oschka* | (Ny. nyjt.) Pel., Tur., *Ушка*; VT. *Ouka*; SCs. *Ушка* | (K. nyjt.) Tob. *ушке* 'ökör, bika'. — Vö. (KANN. 67) FK. *űşkə*, P. *beşka*, V. *βəşká*, AL. *òşká*, FL. *űská* 'Ochs' < komi (Fokos D., Jövevényszó-kutatók: NyK. LV, 22) P. *ęška* 'Stier, Ochs'; (GEN.) KP. *òška* 'Ochs'.

95. **surtñi:** (Ny. nyjt.) SCs. *шуртне*; Karp. *šurtnja* 'répa'. — Vö. (KANN. 67) KK. *sürñä*. . . P. *šurtnä*, ÉV. *šortñä*, DV., KL. *šorññä*, AL. *šortñä*, Szo.

²² Többek között: mennyire befolyásolta a szóvégi magánhangzó lekopása a többeli (első szótagi) magánhangzó időtartamát, okozott-e — mint a magyarban (*kéz* ~ *keze*)-*három* ~ *harma*- stb. Vö. BÁRCZI G.: Hangt.² 62–5) — pótlónyúlást. Pl. (STEIN. 102, TJ *pāl* 'Seite', *pält* Lok. ~ *pelt* 'bei (Postposition)', (i. h. 103) TJ. *тй*, TCs. *тй* 'Keil' ~ TJ., TCs. *тйт* 'keilen', (i. h. 104) *əy* 'Hügel' ~ *əyрə'n* 'Uferberg'; TJ., TCs. *körə'm* 'drei' ~ *körmət* 'dritte' stb. — Más ilyen kérdés: a szóvégi magánhangzó lekopásának következményeképp hogyan módosult a manysi szótövek rendszere; mennyiben okozta ez másodlagos, nem első szótagi (redukált) magánhangzók létrejöttét (pl. **ulma* > **ulm* ~ **ūlm* > Szo. *ūlam*) stb.

²³ Feltevésünk mellett szól az is, hogy a mai (ill. 1900 körüli) manysi nyelvjárásokban közül a keletiekben (s részben a nyugatiakban) jutott el a szóvég redukálódása (megváltozása) a legmesszebre. (Pl. AK., KK. *пərwə*, FK. *пərwə*, Ny., É. *пərwə* 'anas querquedula' | P. *marn*, KK., FK. *möärnə*, AK. *möärnə*, TJ., TCs. *mernä* 'Rogen' | (KANN. 94) KK. *sürñ* . . . , FL. *sörñi* . . . 'Gold' stb.).

²⁴ SLO. = TOIVONEN, Y. H., Über die syrjänischen Lehnwörter im Ostjakischen: FUF. XXXII, 1–169. Itt további irodalom is található.

šürtni 'Rübe' < komi (FOKOS D.: i. h. 26) AV. *šorkni*, V., Pecs., Le., I. *šortni*, Sz., Lu., P. *šortni* 'Rübe'; (GEN.) KP. *šortni* 'ua.'

96. **sula:** (D. nyjt.) DSzo. *Schulle*, (Adel.) *Schulle*, *Schulla* | (Ny. nyjt.) Kupf., Karp. *Шула* 'császárfajd'. — Vö. (KANN.: JSFOU. XXX/8, 29) AL. *šulá* 'tetrastes bonasia' < komi V., AV., Sz., Pecs., Lu., Le., I., U. *šela*, PJ. *ševa*, PK. *ševa* 'Haselhuhn'; (GEN.) KP. *šöla* 'ua.' (Toiv., SLO. 88).

97. **isnas:** (É. nyjt.) Ak131. *бiшну* 'ablak'. — Vö. (MSz.) É. *isnäs* 'ablak' (*äs* 'rés'); chanti (Toiv., SLO. 15) C., Szogom *išən*, O. *išni* 'Fenster' stb. < komi V., AV., Pecs. *ešni*, V., U., *ešni*, P. *ešni*, 'Fenster', (GEN.) KP. *yšən* id.

Az idézett komi jövevényszavak közül néhányban (92: Ak131., Ak164., Tob.; 93: Ak131.; 94: DSzo.) már a XVIII. századi adatokban sincs szóvégi magánhangzó, a többi szóban pedig a szóvégi magánhangzók már beilleszkedtek az eredeti manysi szóvégi magánhangzók rendszerébe. Figyelemre méltó, hogy a „répa” jelentésű szó (95 sz.) komi -i-jének manysi K. -ə, Ny. -ä (!), É. -i felel meg. A „császárfajd” jelentésű szó újabb keletű átvétel (vö. Toiv., SLO. 116—7). Az „ablak” jelentésű szóról (97. sz.) I. TOIVONEN, i. h. 145.²⁵

Már az eddigi szakirodalom is utal arra (STEINITZ, 174; Toiv. SLO. 151), hogy a komi-manysi érintkezések hosszabb időn át tartottak. Az érintkezések kezdete, és feltehetőleg meglehetősen intenzív korszaka, a XIII—XIV. század lehetett, de a szinte a mai napig tartó komi-manysi kapcsolatok folyamán juthattak át komi jövevényszavak a manysiba a XVI—XVII. században is. (Vö. FOKOS D.: i. h., különösen 28—9, 144; Toiv., SLO. 151, 166; KÁLMÁN B.: UAJb. XXVIII, 266; GÜLYA J.: NyK. LX, 42 stb.)

Mármost az a tény, hogy egyes régi komi jövevényszavak résztvettek a szóvégi magánhangzók lekopásában, ez arról tanúskodik, hogy a manysiban a XIII—XIV. század folyamán még megvolt a szóvégi magánhangzó.

Megerősítik ezt a feltevést a XVIII. századi szójegyzékekben nem szereplő egyéb komi jövevényszavak is: (Toiv., SLO., 169 sz.) m a n y s i AK., KK. *pöp* 'Popanz', FK. *püp* 'Bär (eine von den Frauen gebrauchte Bezeichnung)' stb. < k o m i Sz. *bubu* 'Popanz' stb., Vim *pupa* 'Teufel, Waldgeist' stb. (A manysi szó É., Ny. nyelvjárásokból való adatai bizonytalanok.) Figyelmet érdemel a komi eredetű manysi (i. h. 178 sz.) TJ. *pěrnä* 'Kreuz' szó AL. *pern* alakja is. (A többi nyelvjárásban K. -ə, P., V., FL., Szo. -ä.) Az alsó-lozvai nyelvjárásba a szó feltehetőleg akkor került át, amikor ott a szóvégi magánhangzó lekopása még folyamatban volt.

b) Tatár eredetű jövevényszavak.²⁶

98. **sol:** (D. nyjt.) M19. *sũlo*; VTur. *су(л)ля*; Kg. *Суло*; DSzo. *Sulu* | (Ny. nyjt.) Csd., VT. *сулэ*; SCs. *Сулэ*; Kupf., Karp. *Сулэ* | (K. nyjt.) Ak164. *Sul*; Tob. *суль* 'zab'. — Vö. (KANN., TLW. 168)²⁷ TJ., TCs. *sõl*, AK. *sõl*,

²⁵ A komi szóvégi -ø ~ manysi -i (chanti 3, ə, i stb.) megfelelésekben az obi-ugor szavak talán analógikusan másodlagos véghangzót vettek fel (vö. finn **professor* > *professori*; magyar (*Ecilburg* >) *Ecilburgu* stb. (BÁRCZI G.: Hangt.² 19; — I. még LAKÓ Gy.: A permi nyelvek szóvégi magánhangzói. 7).

²⁶ A szamojéd eredetű jövevényszavakkal nagyobbára csak az északi nyelvjárás-területen való elterjedtségük miatt nem foglalkozom. — W. STEINITZ Zu den samojedischen Lehnwörtern im Ob-Ugrischen (UAJb. XXXI, 426—53) c. munkája dolgozatomban nyomdába adása után jelent meg, ezért eredményeit már nem tudtam figyelembe venni.

²⁷ A KANNISTO felsorolta tatár stb. adatok közül csak a legfontosabbakat idézem.

KK. *şol*, FK. *sul*, P. V. *sul*, AL., KL. *sul*, FL. *sul* 'Hafer' < tat. Tob. *sulu*, (RADL.) Tel. stb. *sula* 'Hafer'.

99. **arax**: (D. nyjt.) M19. *arách* | (Ny. nyjt.) Csd. *apaxy*; Tur. *opoxy*; SCs. *opóxy*; Kupf. *Oppaxsz*; Karp. *Opokó* | (K. nyjt.) Ak164. *óroku*; Tob. *opokea* 'pálinkaféleség'. — Vö. (KANN., TLW. 60) TJ., TCs. *araχ*, AK. *ōrχ*, KK. *ōrāku*, P., ÉVK. *orok*, ÉVZ. *arokφ*, DV. *arokφ*, AL. *arok* 'Branntwein, Wein' < tat. Tob. *araxy* 'Branntwein'.

100. **sor**: (K. nyjt.) Ak164. *ssára* 'sör'. — Vö. (KANN., TLW. 174—5) AK., KK. *sārə* 'Bier' < tat. Tob. *sra*, Alt. stb. *syra* 'Bier'.²⁸

101. **ali**: (É. nyjt.) Ak99. *alu* | (Ny. nyjt.) Tur. *oly* | (K. nyjt.) Tob. *alb* 'vagy, (oder)'. — Vö. (KANN., TLW. 51) TJ. *elā*, AK. *āol*, KK. *ōāl*, FK. *ōāl*, ÉV. *āl* 'oder' < ? tat. (RADL.) Kas. stb. *ällä* '[vajjon]', baskír (PRÖHLE) *ällä* '[ua.]'.

102. **kup**: (D. nyjt.) DSzo. *Kobe* | (É. nyjt.) *kóp* | (Ny. nyjt.) SCs. *Kýnə*; Karp. **Купə* 'kanál'. — Vö. (KANN., TLW. 108) FL. *čžųp* 'Löffel' < ? tat. oszm. *kopa*, *kupa* 'Pokal, Schale, Trinkgefäß'. (Másképp: MUNK.; ÁKE. 305).

103. **χortχan**: (D. nyjt.) M19. *kártaga* 'héja'. Vö. ? (KANN., TLW. 114) TJ. *kar tše kán* 'Habicht' < tat. Tob. (PAAS.) *karžəya* 'Habicht'.

104. **pojraχs**: (D. nyjt.) VTur. *бупакце* 'angyal'. — Vö. (KANN., TLW. 145) AK. *pojraχš* 'Herr, Господь' < tat. Tob. *bičurguce* (*биургуце*) 'Gebietet, приказатель'.

105. **kopta**: (Ny. nyjt.) SCs. *Kónme* | (K. nyjt.) Ak164. *kapt* 'olló'. — Vö. (KANN., TLW. 111) KK. *ká'pt*. . . ÉVK. *koptá*, DV. *kaptá*. . . FL. (ritkán) *čžóptá* 'Schere' < tat. Schor. stb. *čžypty* 'Schere'.

106. **aχtsa**: (Ny. nyjt.) Pel. *ačya* (B. *oxya*) | (K. nyjt.) Ak164. *Óchtschä* 'pénz'. — Vö. (KANN., TLW. 49) TJ. *aχ tšá*. . . AK., KK. *oχšə*, FK. *oχušə*, P. *oχšá*. . . DV. *oχuše* 'Geld' < tat. Tob. (RADL.) *ačca* 'Geld'.

A tatár jövevényszavak XVIII. századi nyugati és keleti nyelvjárás-területekről származó előfordulásaiban a szóvégi magánhangzó részben már eltűnt (98, 99: Csd., Tur., SCs., Kupf., Ak164.; 105: Ak164), részben még megvolt (99: Tob.; 101, 105: SCs.; 106 sz.). Ez utóbbiak közül a 106 sz. és a 105: SCs, valamint a 100 sz. szó kivételével a szóvégi magánhangzó a XVIII. század után tűnt el. A megmaradt szóvégi magánhangzók pedig beleilleszkedtek az eredeti manysi szavak szóvégi magánhangzói rendszerébe. A két északról származó XVIII. századi adat egyikében (102 sz.) már nem, másikában (101 sz.) még megvolt a szóvégi magánhangzó. A déliben pedig az egy 99 sz. szó kivételével a szóvégi magánhangzó minden esetben megvolt.

Mindez azt mutatja, hogy a tatár jövevényszavak átvételekor a manysi nyelvjárásokban a (XIV. ?) XVI—XVII. században (vö. KANN., TLW. 212, 235, 237, 38 stb., STEIN. 5, 174; FOKOS D.: i. h. 46; KÁLMÁN B.: UAJb. XXVIII, 266) még általában megvolt a szóvégi magánhangzó.

²⁸ A DSzo. *sorr*; SCs. *cópps*; Ak131. *copə* 'sör' jelentésű szavak a komiból származ-
nak (KANN., TLW. 175; Toiv., SLO. 66).

e) Orosz jövevénytiszavak:²⁹

107. **soloto**: (D. nyjt.) M19., VTur., Kg. *золото* | (Ny. nyjt.) Pel., Csd. *золото*; VT. **Солтъ*; SCs. *Солетъ* 'arany'. — Vö. (KANN. 114) KK. *sōlat*, P. *salodt*, *soljt*, ÉV. *sōlotá*, *zōlotá*, DV. *sōlot* 'Gold, KK. Blattgold' < orosz *золото* 'arany'.

108. **pekšä**: (D. nyjt.) DSzo. *Peechs*, *Pichsch*³⁰ | (Ny. nyjt.) SCs. *Пёкша*; Kupf., Karp. *Пехша* 'evet' белка'. — Vö. (MSz.) KL. *pēkšä* 'mókus' < orosz *векша* 'Eichhorn' (KANN., TLW. 234).

Mindkét orosz jövevénytiszó — az orosz—manysi kapcsolatok gazdaságtörténeti hátterét is figyelembe véve — minden bizonnyal az orosz jövevénytiszavak legrégebbi rétegéhez tartozik. Mindkét szó egyes nyugati (déli?) alakjaiban már a XVIII. század második felére lekopott a szóvégi magánhangzó, ami végső soron arra vall, hogy átvételükkor, a XVI. (XV.?) században (vö. KÁLMÁN B.: NYK. LIII, 154, 169, 170 további irodalommal — e két orosz jövevénytiszó tanúsága szerint is — a manysiban (a nyugati nyelvjáróterületen) még megvolt a szóvégi magánhangzó.³¹

Összefoglalva az eddig elmondottakat két dolgot láthatunk világosan: 1. a manysi szóvégi magánhangzók előbb a keleti, a nyugati, majd az északi és legvégül a déli nyelvjárásokban koptak le. 2. A déli nyelvjárásban a szóvégi magánhangzó a XIX. század folyamán sorvadtt el (vö. KÁLMÁN B.: UAJb. XXVIII, 268), de még a keletiben is megvolt a komi, a tatár és feltehetőleg az orosz átvételek korai szakában.

Ha helyesen határoztuk meg az egyes jövevénytiszócsoportok, de különösen az időben utolsó orosz jövevénytiszavak átvételének a korát, akkor a manysi szóvégi magánhangzók tendenciaszerű lekopásának a kezdetét kb. a XV—XVI. századra kell tennünk.³²

Felvetődik a kérdés, mi okozhatta, hogy a déli nyelvjárásokban a szóvégi magánhangzó lekopása a többi manysi nyelvjáráshoz képest aránylag későn (a XIX. század elején) következett be. Úgy gondolom, a megoldást a déli (tavdai) nyelvjárás hangsúlyviszonyaiban kell keresnünk. Ismeretes, hogy a manysiban első szótagi hangsúly van (E. ITKONEN: NYK. LVI, 11; STEINITZ, 336; KÁLMÁN B.: NYK. LVII, 132—3, LIX, 245; KANNISTO, TLW. 36—7), melytől csak a déli (tavdai) nyelvjárások térnek el, „ahol rendszeren a m á s o-

²⁹ A manysi nyelv orosz jövevénytiszavainak szóvégi magánhangzóival KÁLMÁN B két helyütt is részletesen foglalkozik (NYK. LVII, 130—2; UAJb. XXVIII, 265—8 stb.) ezért itt csak két, fontosabb szót tárgyalok.

³⁰ A DSzo-i adatok nyugati nyelvjárásból is származhatnak.

³¹ A manysi szóvégi magánhangzónak az orosz—manysi érintkezések kezdetén (korában) való meglétét mutatják az oroszba került manysi szavak is: manysi É. *juchl* 'юкола'. (Vö. É. *joxel*, *joxl* 'száritott és füstölt hal', KL. *khuljâxel* 'száritott halszeletek', (CSERNY.) *johul* 'юкола') > or. юкола 'der an der Luft gedörrte u. in Gruben gesauerter Fisch, nam. Hecht, von dem sich in Kamtschatka Menschen u. Hunde nähren' (PAWL; KÁLMÁN B.: Obi-ugor elemek az orosz nyelvben: NYK. LIII, 167). L. még KÁLMÁN B.: i. h. 155—168: *гимга*, *жали*, (*зела*), *манси*, *нырка*, *няры*, *пайба* ~ *пайва*, *панга*, *сяйм* ~ *сайма*, *шунша*, *яла*, *яча* szavakat.

³² LAKÓ Gy.: (i. m. 65) a komi szóvégi magánhangzó lekopásának a tartamát hozzávetőlegesen két évszázadra teszi. A magyarban a XI. században már a lekopás útján levő felső nyelvállású szóvégi magánhangzók a tatárjárás korára (BÁRCZI G.: Hangt.² 23) kb. szintén kétszáz év alatt koptak le. Ezek alapján a manysi szóvégi magánhangzók lekopására feltett idő hozzávetőlegesen szintén megfelelhet a valóságnak.

dik szótag hangsúlyos” (E. ITKONEN: i. h.). Az is ismeretes, hogy a manysi nyelvjárások közül a tavidai került a legerősebb tatár befolyás alá. (Vö. KANNISTO, TLW. 221 stb.) Feltehető, hogy e nyelvjárásban a hangsúly is — mint az udmurtban és az egyik legkeletibb mari nyelvjárásban (E. ITKONEN: i. h. 10) — tatár hatás következtében tolódott a második szótagra, gyakorlatilag sok esetben, a szó végére (vö. MUNK., VNyj. 255—6).³³

Ez az áttolódott hangsúly pedig, legalább is hosszú időre, megőrizte a szóvég épségét, megakadályozta a szóvégi magánhangzó lekopását. Ebben az esetben olyan jelenséggel van dolgunk, melynek következtében valamely idegen nyelv hatására egy másik nyelv régebbi, archaikusabb állapota őrződött meg.³⁴

GULYA JÁNOS

³³ A tavidai hangsúlyt E. ITKONEN is (i. h. 11) kései mechanikus eltolódás eredményének tartja.

³⁴ Ez volt az oka annak is, hogy a permi nyelvek közül a szónak a komihoz képest eredetibb (szóvégi magánhangzós) alakját szintén a tatár (hangsúly) hatása alá került udmurt nyelv őrizte meg. (Vö. LAKÓ Gy.: A permi nyelvek szóvégi magánhangzói, 52.)